

SLOVENSKI PRAVNIK.

Leto XXXVIII. V Ljubljani, 1. februarja 1924. Štev. 1. in 2.

Organizacija sodišč po najnovejšem zakonskem načrtu.*)

Prof. Dr. G. Krek.

(Dalje.)

4. Velika sodišča.

Preden se bavim z določbami našega načrta, ki obravnavajo stvarino velikih sodišč⁸⁹⁾ ex professo (§§ 32 do 40), mi je podati še nekaj pojasnil glede načelnega vprašanja, koliko postaj imej pravna pot do formalne pravnomočnosti odločbe. Kdor ne priznava nobenih predpostavk, temu nudi veliko sodišče zopet problem: biti ali ne biti? Pa niti raz motrišče ti-stega, ki spoštuje zgodovinsko nastale ustanove in jih meče raz

*) Glej avtorjeva izvajanja pod istim naslovom v letniku 1923 Sl. Pr. str. 1 ss, 51 ss, 113 ss, 161 ss in 253 ss. Na ta izvajanja se nanašam odslej s kratico »Sl. Pr. 1923« in označbo strani. Brez tega dostavka znači številka stran tekočega letnika Sl. Pr. Citati, nanašajoči se na posebni odtisek te razprave, so, kakor doslej, poočiteni z *ležečimi* tipi številke strani.

⁸⁹⁾ Naziv »veliko sodišče« stopi namesto slovenskega in dalmatinskega »višjega deželnega sodišča«, namesto hrvatskega »banskega stola« in namesto srbijanskih in vojvodinskih »apelacijskih sodišč«. Tudi sarajevski »vrhovni sud« bo moral izpremeniti svoje ime in se zadovoljiti z drugostopno judikaturjo. Slednje velja tudi za črnogorski »veliki sud«, ki obdrži seveda svoj naziv. Po I. in II. nač. bi se zborna sodišča druge stopnje nazivala »apelacioni sudovi« (čl. 50 odn. 38). Izpremembo je sklenila šele širša komisija (t. XXIII njenega sklepa). O tem prim. Sl. Pr. 1923, str. 8 s. in 14 s. odn. str. 8 s. in 14 s. Da je naziv »apelacioni sud« neumesten, je utemeljeval S o v a (Mjesečnik, 1921, 32) upravičeno tudi s tem, da bodo tudi okrož. sodišča vršila drugostopno sodstvo. V poljski republiki so viš. dež. sodišči bivšega avstrijskega ozemlja zopet prekrstili v »apelacijski sodišči« (čl. 7, odst. 1, Pravosodne organizacije, prim. GerH. 1919, 193); najbrže izenačenju na ljubo in ker pridevnik »deželni« ni ustrezal več sedanjemu nazivu njunega teritorija.

krov šele takrat, ko se prepriča, da so škodljive, napotne ali vsaj nesmotrene, bi ne bilo neupravičeno vprašanje: potrebuje mo li velika sodišča k o t t a k a, to je kot drugo instanco, podrejeno še tretji stopnji. Da smo nekateri člani Z. Sv. razmišljali o vprašanju, ali so običajne tri instance zares neobhodno potrebne in bi ne bilo moči zadovoljiti se z dvema instancama, za to smo imeli še posebne razloge: z ene strani po sebi umevna zahteva, da se kar moči štedi s sodniškim osebjem in z materialnimi izdatki, z druge strani ustroj, ki ga kaže justica v Bosni in Hercegovini ter v Črni gori in ki ga je imela tudi slovenska justica od prevrata do 15. januarja 1920 (po točki V št. 3 naredbe celokupne vlade SHS v Ljubljani od 14. novembra 1918, U. l. št. 111, odn. čl. 8 uredbe od 28. novembra 1919, Sl. N. 155). Naposled je bilo upoštevati tudi dejstvo, da so načeli ta problem zadnji čas tudi v inozemstvu, kjer ga obravnavajo de lege ferenda prav resno.⁸⁴⁾

⁸⁴⁾ V zadnjem času se pojavlja ta misel vedno iznova tudi v drugih državah, ki zdihujejo pod težo finančnih težkoč. Tako pledira senatni predsednik avstr. vrhovnega sodišča Z w i e d i n e c k za odpravo višjih deželnih sodišč v Avstriji (GerZtg 1921, 55). Za našo državo je stavil isti predlog B a h o t i ć (glej zdolaj op. 111). A n o n y m u s v Jur. Bl. 1923, 5, se zadovoljuje z bagatelnimi sodišči, zasedenimi izključno s sodniki nestrokovnjaki, in z dvema instancama. Kvečjemu kasacijska stopnja naj ostane, ki pa bi imela soditi samo o pravnih vprašanjih načelne važnosti in sicer »nach Vorprüfung«, pri čemer pač misli na slično ustanovo, kakor jo ima francoska Cour de cassation v svoji Chambre des requêtes. Nemški zakonski načrti o izpremembi sodnoustavnega zakona in k. pr. r. iz leta 1920 predvidevajo odpravo skupnega vrhovnega sodišča. Skoraj vse kazensko sodstvo naj prevzamejo uradna sodišča (»Amtsgerichte«) (1 sodnik in 2 skabina); dež. sodišča (2 sodnika in 3 skabini) bi bila kot t. zv. »grosse Schöffengerichte« drugostopna sodišča, razsojajoča o vzklicih; višja deželna sodišča pa bi kot vrhovne stopnje imela soditi o reviziji (»Rechtsrüge«). Ker je sedaj menda 29 višjih deželnih sodišč, bi imeli približno ravno toliko vrhovnih instanc. Upravičeno označuje L u c a s (DJurZtg 1920, 325 ss) to rešitev »eine Lösung, die an das Ei des Kolumbus erinnert, bei der aber auch das Ei nicht ganz bleiben dürfte«, ker bi bilo toliko vrhovnih sodišč na en o t n e m državnem in p r a v n e m ozemlju nemogoča anomalija (prim. o tem zgoraj nadaljnji tekst). Povsem izviren pa je predlog, ki ga zastopa V o l k m a r v DJurZtg. 1919, 218 ss. Ta pisec bi izločil iz ustroja sodišč sedanja deželna sodišča (Landgerichte), torej zborna sodišča prve stopnje. Organizacija sodišč bi bila po njegovem predlogu

Za svojo osebo moram priznati, da sem teoretično pod izvestnimi pogoji pristaš dvostopne justice tudi v civilnih stvareh, in sicer z izključitvijo vrhovnega sodišča, čigar zadnje-

kratko očrtana nastopna: I. V civilnih stvareh: 1.) Na prvi stopnji bi sodil samo »uradni sodnik« (Amtsrichter, t. j. naš okrajni odn. kotarski sodnik), in sicer s prisedniki laiki v bračnih in skrbstvenih sporih in v trgov. stvareh do 600 *M* (zneski so seveda sedaj obsoletni). 2.) Kot druga stopnja posluje a) v pravgdah od 50—600 *M* t. zv. »Grösseres Amtsgericht«, to je okrajno sodišče, zasedeno s trojico sodnikov; b) v ostalih pravgdah višje deželno sodišče (bodoče naše veliko sodišče) prav tako v senatu treh sodnikov. 3.) V pravgdah s summa revisibilis in pri neimovinskih pravgdah (izvzete pa so bračne stvari, ki glede njih konformna prizivna sodba ne izreče, da je revizija dopustna, ker bodi tedaj revizija zoper njo tudi izključena) izvršuje tretjestopno sodstvo Reichsgericht (drž. sodišče, naše bodoče vrhovno sodišče) s 5 odn. (pri ujemajočih se sodbah in neutemeljenosti revizije) s tremi sodniki. II. V kazenskih stvareh: 1.) Na prvi stopnji a) ostane dosedanje sodstvo »uradnega sodnika«; b) za vse ostale stvari razen tistih, ki spadajo pred poroto, posluje večniško sodišče, zasedeno s tremi sodniki. 2.) Na drugi stopnji naj sodijo a) trije »uradni sodniki« o vseh prestopkih in o zasebnih obtožbah; b) petorica uradnih sodnikov o ostalih pregreških in določnih hudodelstvih (zlasti takih, ki so hudodelstva le vsled povratka h kaznjivemu dejanju, vsled delinkviranja obrtoma ali iz navade); c) višje deželno sodišče s petorico sodnikov o ostalih hudodelstvih, kolikor o njih niso sodila porotna sodišča. 3.) Kot tretja stopnja fungira a) v slučajih pod 2 a) in b) višje deželno sodišče s petorico odn. (pri duae conformes in neutemeljenosti revizije) s trojico sodnikov; b) v primerih pod 2 c) državno sodišče s 7 odn. (pod omenjenima pogojema) s tremi sodniki. V vseh senatih naj vodi zapisnik praviloma eden izmed sodnikov. Sodniki naj se vrstijo v predsedovanju. Da ta predlog v marsičem ne zadovoljuje in da bi bil zlasti za nas v celoti nesprejemljiv, se vidi že iz raznih mojih dosedanjih izjav. Neizogibno zlo pa bi bilo na pr. zlasti tudi to, da gredo civilne stvari že pri razmeroma malih zneskih na drugi stopnji na višje dež. sodišče. S tem se postopek ali podražuje ali pa obsoja v pismenost, ne glede na to, da nedostaje glede mnogih stvari tistega skupnega vrhovnega oblastva, ki bi čuvalo nad enotnostjo judikature. Vendar pa so nekatere posamne misli brezdvomno upoštevne. Kot tako misel smatram idejo, po kateri se naj reducira postopek praviloma na dvoje stopenj. Načina pa, kako uresničiti to misel v veliki državi z enotno zakonodajo brez škode za kakovost in enotnost judikature, niti Volkmar ni našel. Za upravičeno pak smatram med dr., da meče brez pomisleka raz krov v malodane vseh kontinentalnih sodnih organizacijah ukoreninjeni nazor, ki mora po njem številu sodnikov progresivno rasti od prve stopnje dalje do poslednje (prim. o tem nadaljnji tekst).

instančno judikaturu v kazenskih stvareh bi prevzela zborna sodišča druge stopnje. Namenil sem se, da zastopam to stališče tudi v širši komisiji. Če se ne motim, je imel isti ali sličen načrt tudi poznejši redaktor ref. nač., g. dr. W e r k. Zamislil sem si ureditev tako, da bi obdržali ta red sodnih stopenj, dokler še nimamo v vseh panogah prava enotne formalne in materialne zakonodaje, ki sem jo smel pričakovati v najsmelejših sanjah šele po preteku najmanj enega desetletja ali v še bolj oddaljeni bodočnosti, vsekako pa v nedoglednem času. Seveda sem domneval, da bo zakonodavno delovanje drugačno, kakor se pri nas v resnici vrši. Predočil sem si temeljno različnost dosežanih partikularnih prav in pravnih nazorov heterogenskih narodnih sestavin naše države, stoječih na zelo različnih stopnjah civilizacije, in sem se moral zavedati, da nobena veljavnih velikih kodifikacij poedinih pokrajin ne bode sprejemljiva tako, da bi jo bilo moči kar tako proširiti na ostale pokrajine, da bo marveč treba samostojno sestaviti kolikor toliko nove zakonike, ki ustrezajo po možnosti vsem prilikam in zahtevam posameznih plemen in pravnih ozemelj.⁸⁵⁾ Jasno je bilo torej, da nas čaka ogromno zakonodavno delo ob redkem številu poklicanih sotrudnikov, ki morajo povrh izvrševati razne druge, za gradbo države še nujnejše posle. Ni bilo pričakovati, da dojdemo do obče enotne zakonodaje v doglednem času. Dokler pa

⁸⁵⁾ V svojem članku v Njivi 1921, 105 ss. sem, kažoč predvsem na Nemčijo, dokazoval, da izenačenje zakonodaje, čeprav je brezdvomno potrebno, nikakor ni tako nujno, da bi bilo treba se prenačljiti in žrtvovati kakovost zakonov dozdevni nujnosti. Tam sem sploh podrobneje razloževal, kako si mislim delovanje naših zakonodavcev, da bi bilo uspešno. Z obžalovanjem opazujem, da gre vlada če dalje bolj s prave poti. To dokazuje najbolj postopek z našim načrtom (prim. op. 76), ki je o njem zakonodavni odbor skupščine med tem časom — kakor slišim — celo že sklepal. Naravnost običajno je že, da se predlagajo skupščini nezadostno preiščeni zakonski osnutki, in da jih zakonodavni odbor, če jih ne sprejme neizpremenjenih, ne samo ne popravlja, temveč, če mogoče, še slabša. Posledica temu je, da se pojavljata kmalu po izidu zakona teoretična kritika in praksa z zahtevo po popravkih, po obnovljenju ali celo razveljavi. Kakšna nevarnost za ugled, ki ga naj uživa pravo pri ljudstvu, in kakšno neekonomično zapravljanje duševnih in materialnih narodnih sil in dobrin!

take ni, je bilo zopet očitno, da ustanovitev skupne vrhovne instance, ki čuva enotnost judikature, nit' potrebna ni, če že ni bila sploh nemogoča. Decentralizacija sodstva je ob takem položaju postulat smotrene sodne organizacije. Čim pa imej vsako partikularnopravno ozemlje svoje najvišje sodno oblastvo, že iz fiskalnih razlogov ni bilo več misliti na ustanovitev toliko najvišjih sodišč kot tretjih stopenj, kolikor štejemo takih pravnih ozemelj. Še manj smisla bi bilo imelo eno samo vrhovno sodišče, ki bi bilo le krajevna centrala, a bi moralo biti razdeljeno dejansko na več oddelkov, pravzaprav več sodišč, vsakega s posebnim sodniškim osebjem in odločajočega po svojem pravu. To razmatranje pa dovaja že ob sebi do izločitve ene stopnje. Ker pa je po eni strani treba enega edinega oblastva, ki skrbi za enotnost judikature, in ker se po drugi strani nikakor ni smelo odjenjati od zahteve načeloma ustne prizivne razprave, je bil edini izhod ta, da se ustanovijo v poedinih pokrajinah (lahko na mestih, kjer so sedaj višja deželna sodišča, odnosno apelacijska sodišča i. t. d.) sodišča druge stopnje, ki imajo načeloma vse kompetence sedanjih naših višjih deželnih sodišč, hkratu pa za dotično pokrajino kompetenco vrhovnega sodišča, iz katere pa bi bilo izločeno odločanje o tretjestopnih pravnih lekkih v civilnih stvareh, zlasti o revizijah in revizijskih rekurzih. Podobno kakor v kazenskem postopku bi bila pravna pot tudi v civilnih stvareh zaključena z drugostopno odločbo. Skratka: v mislih sem imel drugostopno sodišče z bistveno istimi funkcijami, kakršne je imelo višje deželno sodišče v Ljubljani po naredbi od 14. novembra 1918, U. l. 111.

Moje teoretično prepričanje, da tretja stopnja ob dobro poslujočem drugostopnem sodstvu ni absolutno potrebna niti stvarno, niti s stališča strank, so podpirala praktična izkustva. Ljubljansko višje deželno sodišče je poslovalo od prevrata do ustanovitve oddelka B Stola sedmorice v Zagrebu v opisani ureditvi kot druga in hkratu poslednja stopnja z največjim uspehom, kakor je obče priznано. Prav tako so v Bosni in Hercegovini z dvema stopnjama zadovoljni. Tudi veliki sud v Podgorici vrši istočasno drugo- in tretjestopno sodstvo. Med tujimi državami se zadovoljuje n. pr. Švica v rednem civilnem

postopku z dvema instancama.⁸⁶⁾ V malih državah ali v državah, sestavljenih iz več pokrajin z različno zakonodajo, bi bila taka ureditev — o tem niti danes ne dvomim — povsem umestna in smotrena.^{86a)}

⁸⁶⁾ V Švici izvršujejo prvostopno sodstvo okrajna, uradna sodišča, Tribunaux de district, predsedniki okrajnih (uradnih) sodišč in mirovni sodniki; sodišča druge stopnje so višja, kantonska ali apelacijska sodišča. Kantonalna (pokrajinska) sodna organizacija je z dvema stopnjama izčrpana. Zavezo sodišče (Bundesgericht) fungira kot prizivna stopnja nad kantonskimi sodišči samo v stvareh, ki so podvržene občemu švicarskemu pravu, sedaj torej zlasti tudi novemu civilnemu zakoniku, toda samo pri zneskih najmanj 2000 fr. Poedinim kantonem pa je na prosto dano, da izključujejo to instanco. (Tako ima na prim. Neuchatel pravzaprav samo eno stopnjo: do 1000 fr. Juge unique, preko tega zneska kantonsko sodišče kot prva in poslednja stopnja [Loi sur l'org. jud. du 22. mars 1910]). Drugi kantoni imajo določbe, po katerih se preskakuje ena stopnja v stvareh, ki odloča o njih zavezo sodišče kot poslednja stopnja. Tako poslujeta tudi v takih stvareh navadno le dve instanci: ena kantonalna stopnja in zavezno sodišče. Heusler (Zivilprozeß in der Schweiz 23, 25) ugotavlja, da je v Švici nazor sploh ukoreninjen, da so tri stopnje mnogo odveč. Istega nazora med dr. tudi Adickes v BlfverglRW 1908, 279.

^{86a)} Tako na prim. v sedanji Avstriji, ki ima samo še tri višja dež. sodišča s 45 sodniki in enotno zakonodavstvo. Tam se višja dež. sodišča lahko izločijo in njih kompetenca, seveda primerno zožena, prenese na vrhovno sodišče. Sicer pa poslujeta tam že sedaj v praktično prav važnih in številnih stvareh dejansko itak samo dve stopnji, in to ne samo v kazenskih, temveč tudi v civilnih stvareh. Na prim. že po § 502, odst. 2 c. pr. r. v vseh malotnih stvareh, po čl. VI, št. 30 I. razbr. nov. odn. (glede zneska) po čl. IV, št. 17 IV. razbr. nov. od 17. julija 1922, BGBl. 532 v stvareh do 5.000.000 K, ako je druga stopnja prvostopno sodbo potrdila (te omejitve trojestopnega sodstva smo mi v Sloveniji in Dalmaciji prevzeli); dalje pa po slednji noveli v odpovednih sporih iz najemnih odnošajev, ki je nanje uporabljati predpise o zaščiti najemnikov, ako gre za potrdilno sodbo druge stopnje, ki se ne izpodbija radi nepravilne pravne presoje in ki v njej ni izrečena dopustnost revizije. (Glede stvari, ki gredo v področje stanovanjskih oblastev in najemninskih razsodišč, imamo tudi mi samo dve stopnji, čl. 6 zakona o stanovanjih od 30. decembra 1921, Sl. N. 41 [pril. VII/1922]). Nadalje so že po čl. VI, št. 34 v Sloveniji in Dalmaciji veljavne I. razbr. nov. nedopustni revizijski rekurzi zoper vse potrdilne sklepe druge stopnje, zoper drugostopne odločbe o stroških i. sl. in zoper drugostopne odločbe v sporih radi motenja posesti. Zelo važne spore iz izvestnih dobavitvenih in službenih pogodb odločajo t. zv. »Einigungsämter« pravomočno celo v eni sami stopnji (zakona od 4. aprila 1919, StGBL. 220 odn. od 18. decembra 1919, StGBL. 16 ex 1920) itd.

Takšno je bilo moje umovanje leta 1921, preden smo se sestali k posvetovanjem širše komisije. Že nazori pretežne večine te komisije pa so vzeli tem načrtom bistveno podlago. Vlada je glede našega zakonodavstva in časa, kdaj smemo računati, da bode izenačenje naših prav izvršeno, tak optimizem, da bi bil predlog za provizorično organizacijo nezmisljen. Spričo splošnega mnenja, da bode unifikacija dovršena v par letih, sem bil razorožen, čeprav se nisem mogel temu mnenju nikdar niti z daleka pridružiti. Izhodišče sklepov je bila domneva, da bomo ob uzakonitvi našega načrta imeli enotno formalno in materialno pravo,⁸⁷⁾ dočim sem jaz računal kvečjemu z enotnim kazenskim in civilnim postopkom. Enotnost judikature, ki ji je podstava enotno pravo, je moči varovati samo vrhovni instanci, ki je v roki enega samega osrednjega oblastva, skupnega vsem pokrajinam države. Absurdno bi bilo misliti, da bi tako vrhovno sodišče obvladovalo vse posle, ki sem jih namenil velikim sod ščem prej opisanega kova.

⁸⁷⁾ Tem bolj deplacirana, čeprav morda raz politično stališče razumljiva je vnema, ki se trudil, da bi jo vlada, da bi preskrbela našemu načrtu absolutno v skupščini. Ako se v resnici že sedaj uzakoni, ostane najbrže še dolgo časa na papirju. Ali si pa vlada morda upa le toliko novih sodišč, zlasti okrajnih in okrožnih, ustanoviti, namestiti, opremiti in zasedati tekom tistega enega leta, v katerem je obljubil minister pravde (vsaj glasom dnevninskih poročil), da izda vse za izvedbo org. zakona potrebne odredbe? Konec pa menda niti to ni brez pomena, da je bil načrt od kraja zamišljen in urejen tako, da predpostavlja izenačenje vsega našega prava in istočasno vpeljavo vsaj glavnih postopnikov, ki se brez nje premnoge določbe nove organizacije niti uporabljati ne dajo. Ali misli vlada tudi to nalogo izvršiti v enem letu? Če ne, kako bi naj poslovalo n. pr. le vrhovno sodišče? Že iz teh par točk se vidi vsa nepremišljenost tega ukrepa. Zaman je predsednik banskega stola S o v a, izkušen praktik in poznavalec naše procedure, dvignil že l. 1921 svoj svarilni glas; ostal je tudi v tem pogledu glas klicarja v puščavi. Pokazoval je že takrat, na podstavi II. nač. (Mjesečnik, 30), na nemožnost, da bi organizacijski zakon bil uzakonjen pred ugotovitvijo spornega, nespornega, kazenskega, zemljiškopravnega, konkurznega postopka. Prav tako je že istega leta pridigoval gluhim ušesom takratni predsednik višjega dež. sodišča ljubljanskega K a v č n i k, odličen, v teoriji in praksi avstrijskega postopka enako globoko verziran pravnik, zastopajoč podobne misli v beograjskem Arhivu, knjiga 19, 288 ss. In brez uspeha je bil tudi ob enajsti uri na seji zakonodavnega odbora izrečen apel poslanca dr.

Zgoraj omenjena ideja je bila torej že takrat obsojena na smrt. Ustava jo je samo še dokončno pokopala. Takisto je ustava zanikalno rešila vprašanje, ali bi se dalo dvostopno sodstvo uresničiti morda v drugi obliki: z izločitvijo velikih sodišč. Po ustanovitvi obvezno predvidenega centralnega vrhovnega sodišča tako ni bilo več moči zastopati te oblike, ker bi se eno samo vrhovno sodišče pod težo čeprav reduciranega drugostopnega sodstva zadušilo. Dokler bodo torej vsa naša prizadevanja usmerjena za omenjenim ciljem enotne zakonodaje — ein Ziel, des Schweißes der Besten wert — in dokler se nadejamo, da dosežemo ta cilj v doglednem času, moramo smatrat, da je vprašanje samo dvostopnega sodstva z dnevnega reda odstavljeno. Navzlic temu menda zgornje navedbe niso odveč, ker osvetlujejo temeljno mišljenje in glavne namene ne samo širše komisije, temveč pretežne večine pri zakonodavnem delu udeleženih sotrudnikov, ki vendar niso brez

Hohn je ca (glej poročilo »Slovenca« od dne 6. nov. 1923), naj se sklepanje o zakonu o ustroju sodišč odloži in vzame v razgovor le sodniški zakon češ, načrt onega zakona še ni popoln in povsem dovršen. Morda se prigovarja, da je sodniški zakon murna zahteva sodnikov in da predpostavlja ta zakon uzakonitev našega načrta. Toda ta prigovor ne drži. Organična zveza med obema zakonoma še nikakor ne zahteva istočasne uzakonitve. Naš načrt bi bili lahko predložili zakonodavnemu odboru v orijentacijo. Na podstavi tako pridobljenih informacij, ki ostanejo glede bistvenih točk gotovo zanesljive, bi bil zakonodavni odbor mogel sklepati o sodniškem zakonu. Če bi se zgodilo, da se na našem načrtu končno v resnici nekaj izpremeni, kar utegne vplivati na sodniški zakon — mislim, da tega niti pričakovati ni —, tedaj bi se dotične določbe sodniškega zakona še zmerom lažje izpremenile, kakor pa določbe uzakonjenega našega načrta, ki bi jih bilo treba naknadno prilagoditi vsem ostalim, ž njim v tesni zvezi stoječim zakonom, zlasti postopnikom! Pa če bi imela takojšnja uzakonitev našega načrta še kaj praktičnega pomena! V resnici nima po mojem mnenju prav nobenega smisla, ker določa § 105, da se šele s posebnim zakonom odredi, kdaj naj stopi zakon, po razglasitvi, v obvezno moč. Ta zakon pa se naj po intencijah Z. Sv. izda šele takrat, ko bodo vsi postopki izgotovljeni in gdnji za uzakonitev. Ta namen je imela komisija pri vseh določbah pred očmi, in čitatelj se je že gotovo prepričal po dosedanjih mojih izjavanjih in se bo prepričal zlasti še v poglavju o vrhovnem sodišču, da je mnogo določb, ki kažejo ta namen prozorno, ki celo nimajo smisla in ki jih ni moči uresničiti ali dokončno redigirati, dokler niso gotovi drugi, zlasti procesualni zakoni.

vsakega pomena, najsi se merodajni krogi na mišljenje svojih svetovalcev očitvidno ne ozirajo.

Velika sodišča se ustanovijo v mestih, ki jih odredi poseben zakon o teritorialni organizaciji sodišč; nazivljajo se po mestih njihovega sedeža (§ 32).⁸⁸⁾ Ona vrše po § 33 drugostopno sodstvo v državljanskih in kazenskih stvareh, ki jim dohajajo po določbah odnosnih zakonov o postopku in drugih zakonov vsled pravnih sredstev, vloženih zoper odločbe okrožnih sodišč.⁸⁹⁾ § 33 kazi ista lepotna hiba kakor § 29 (prim. Sl. Pr. 1923 str. 267, odn. 89, 90). Ker vrši veliko sodišče ne samo drugostopnega sodstva, temveč izjemoma tudi prvostopno, tako n. pr. po čl. 42, št. 1 I. nač. sod. zak. odn. po čl. 36, št. 1 II. nač. sod. zak.⁹⁰⁾ disciplinsko sodstvo zoper sodnike okrajnih in okrož-

⁸⁸⁾ Načrt pušča seveda vprašanje nerešeno, kje bodo velika sodišča ustanovljena; niti njih število ni bilo predmet pretresa. Vse to spada v poseben zakon. V Avstriji imajo sedaj za 6 milijonov duš 3 višja deželna sodišča; na vsako gresta torej povprečno 2 milijona duš. V Nemčiji s 66 milijoni je bilo leta 1915 29 višjih deželnih sodišč; potemtakem gre na vsako 2,270.000 prebivalcev. Pri 13 milijonih duš bi morali torej računati s 6 do 7 velikimi sodišči, ker bo naloga naših velikih sodišč bistveno ista kakor naloga zlasti avstrijskih višjih deželnih sodišč. Dejanski imamo sedaj, odštevši vrhovni sud v Sarajevu in veliki sud v Podgorici, ki sta sicer zborni sodišči II. stopnje, vendar hkratu poslednji instanci (glede podgoriškega velikega suda velja to sedaj samo še dejansko, ne de lege; prim. B a k i ć, Arhiv, 23. knjiga [1923], 174), 6 zbornih sodišč druge stopnje (višji zemaljski sud v Splitu, banski stol v Zagrebu, višje deželno sodišče v Ljubljani in apelacioni sudovi v Beogradu, Skoplju in Novem Sadu). V tem pogledu najbrže ne bo razloga, da se kaj izpremeni. Kar se tiče ljubljanskega sodišča, je že sedaj tako preobloženo, da delo komaj zmaguje. Njegov nadaljnji obstanek je torej izven debate.

⁸⁹⁾ Bolje pač »*zbornih sudova prvog stepena*«, ker trgovinska sodišča v pojmu »*okrožnih sodišč*« niso obsežena. Vsekako je ta določba velik napredek v primeri s čl. 103 I. nač., ki bi po njem sodili »*apelacioni sudovi*« v drugi stopnji tudi »*po presudama i rešenjima donosenim u prvom stepenu od strane sreskih sudova*«. Ne samo da bi imela okrožna sodišča razmeroma premalo, velika sodišča pa preveč dela, da bi vsled tega slednja morala biti neprimerno močno zasedena, kar povzroča že samo na sebi večje stroške, bi ustne prizivne in vzklicne razprave v vseh stvareh okrajnih sodišč ne bile izvedljive ali vsaj združene s številnimi neprilikami in neznosnimi stroški za stranke priče itd.

⁹⁰⁾ Izza časa, ko sem začel objavljati pričujoči spis v Sl. Pr., je izšel v beograjskem Arhivu, knjiga 24 (1923), 147 ss. nov »Projekt zakona o

nih sodišč, bi bilo na videz izčrpnemu navajanju poslov dodati pristavek, podoben onemu, ki je v § 42 uvrščen glede vrhov. sodišča: »*U koliko je veliki sud pozvan da i u drugim pravnim predmetima vrši sudbenost predvidjeno je u odnosnim zakonima.*«

Osobje velikega sodišča je vobče isto kakor pri okrožnem sodišču: en predsednik, en podpredsednik, potrebno število sodnikov, sodniških pomočnikov, potrebno pisarniško in služiteljsko osobje (§ 34, odst. 1). Razlika je samo ta, da je ustanovitev podpredsedniškega mesta pri velikem sodišču (v nasprotju tudi s § 30 ref. nač.) označena kot obvezna. Redakcijska komisija se je tu držala besedila § 41, odst. 1 o. z., ne pa § 1, št. 2 Najvišj. sklepa od 14. septembra 1852 (min. nar. od 19. januarja 1853, drž. zak. 10, pril. D), ki ga izdaje avstr. org. zakonov navajajo v razlago § 41, odst. 1, z dostavkom, da se podpredsedniško mesto sistemizira samo po potrebi.⁹¹⁾ Zdi se, da ima ta določba § 41 značaj prisilnega predpisa, ki je dispozitivni določbi § 1, št. 2 cit. nar. derogiral. Kajti če uvajajo izdaje ponatis cit. min. nar. s pripombo, da je naredba ostala v veljavi glede na § 48 o. z.,⁹²⁾ je to resnično samo pogojno. Saj ima § 48 utesnujočo klavzulo, po kateri ostanejo predpisi te naredbe v veljavi samo, »kolikor ni v tem (to je v organizacijskem) zakonu ... ukazano nič drugega«. Pa bodi stvar de lege lata že taka ali taka: po načrtu je sistemizacija podpredsedniškega mesta obvezna. Iz tega menda tudi sledi, da je podpredsednika postaviti z ukazom, čeprav v sod. zak. (prim. čl 59 I. odn. čl. 52 II. nač.) za to mesto vsaj doslej še niso predvideni posebni prejemki. Sistemiziranje sodniških mest pri kon-

sudijama«, ki se razločuje v marsičem bistveno od osnutka, objavljenega v Arhivu, 20. knjiga (1921), 60 ss., ki sem se nanj doslej skliceval pod kratico »sod. zak.«. Odslej citiram slednji načrt s kratico »**I. nač. sod. zak.**«, novejši načrt pa s kratico »**II. nač. sod. zak.**«. Pripominjam, da iz objave ni razvidno, kdo je avtor drugega načrta. Vendar skoraj ni dvomiti, da gre za oficialno publikacijo pravosodnega ministrstva.

⁹¹⁾ Prim. Schauer - Dubowy, Gerichtsorganisationsgesetze u. Geschäftsordnung der Gerichte⁴ I. 118, op. 1 in [Klein-Schauer-Friedlaender] Gesetze u. Verordnungen über die Zivilgerichtsverfassung² (Manzova žepna izdaja V/1), 134, op. 1.

⁹²⁾ Schauer - Dubowy, nav. delo I, 256 in cit. žepna izdaja, 291.

kretnih velikih sodiščih ni, kakor pri okrožnih sodiščih, prepuščeno pravosodni upravi (pr. § 17 odst. 1 in 2, Sl. Pr. 1923, str. 52 odn. str. 35), temveč zakonodaji. Pravosodni minister določa le vrsto in število ostalega osebja (torej tudi sodniških pomočnikov, arg. ex §§ 65—67) po predlogu občega senata velikega sodišča (§ 34, odst. 2).

Kakor predsedniku okrožnega sodišča (§ 17, odst. 3), tako gre tudi predsedniku velikega sodišča pravica, da imenuje pisarje (»prepisače«)⁹³⁾ in služitelje⁹⁴⁾ svojega sodišča (§ 34, odst. 3). S to določbo se vlada že svojčas ni hotela sprijazniti češ, ta pravica mora pristojati izključno odgovornemu mini-

⁹³⁾ O pojmu te vrste uradnikov glej Sl. Pr. 1923, str. 21 odn. str. 21. »Prepisači« bodo menda istovetni s tistimi »pisarji, ki se sprejemajo proti dnini«, ki jih navaja naredba pravos. min. od 20. jul. 1902, nar. 33 pod I., 2, ki se pa sedaj nazivljajo »pisarniški pomočniki« in ki jih je smel postaviti de lege tudi pri nas predstojnik urada, sklepajoč ž njimi službeno pogodbo (§ 23, odst. 2 o. z. in § 72 naredbe celok. min. od 25. jan. 1914, drž. zak. 21). Oni se razločujejo od t. zv. »pisarniških pomočnikov proti stalni plači« cit. § o. z., ki se nazivljajo sedaj »pisarniški oficijanti«, in ki so jih sprejemala v službo doslej viš. dež. sodišče ne samo za svoje urade, temveč tudi za vsa podrejena sodišča (§ 23, odst. 2 o. z., čl. IV., št. 2 cit. nar. iz leta 1902 in nar. pravos. min. od 1. junija 1907, naredb. 17, v zvezi s točko VII. nar. pravos. min. od 7. februarja 1914, naredb. 15). Glede postavljanja teh in ostalih pisarniških uradnikov, zlasti zemljiškoknjižnih, izvršilnih, računskih, depozitouradnih, jetnišničnih itd. uradnikov nima naš načrt sam naravno nobene določbe razen § 79, odst. 2, ki obeta o tem kakor tudi o vseh odnošajih tičočih se teh uradnikov, posebne zakone in uredbe. Delo, ki ga imata v tem pogledu še opraviti ministrstvo in skupščina, je ne samo zelo obsežno, temveč sila kočljivo in važno (prim. Sl. Pr. 1923, str. 8 in 10, odn. str. 8 in 10).

⁹⁴⁾ Z ozirom na nadaljnja izvajanja v tekstu smemo tu misliti samo na »pomozne služitelje« v smislu naše naredbe celok. min. od 15. okt. 1902, drž. zak. 200, ki jih je smel postaviti po § 1 te naredbe tudi pri nas predstojnik urada, sklepajoč ž njimi službeno pogodbo. V istem smislu moramo sedaj glede na u z a k o n j e n o služb. pragmatiko razumevati tudi §§ 8, odst. 4, 17, odst. 2 in 46, odst. 2. Načrt govori sicer na teh mestih in tudi v § 81 o »služiteljih« brez razločka. Vendar vse to ni več vzdržljivo s pogledom na lex lata. Ako torej minister ne nastopi pota, ki ga priporočam v tekstu, se mora beseda »služitelji« v §§ 8, 17 in 46 nadomestiti z besedama »pomočni služitelji«. Niti prvi predsednik vrhovnega sodišča bi torej suo iure ne smel postaviti vseh služiteljev, ampak samo pomožne služitelje. Sapienti sat!

stru; njegova stvar da je, če hoče ali splošno vse, ali pa poedine konkretne predsednike pooblastiti, da izvršujejo to pravico v njegovem imenu. In tako se je med tem časom tudi zgodilo, kar je bilo pričakovati in kar sem prorokoval (Sl. Pr. 1923 str. 21, odn. str. 21). Do nesmiselnosti pretirane težnje za čim najpopolnejšo centralizacijo se izražajo sedaj že v zakonu o civ. uradnikih in ostalih drž. uslužbencih od 31. 7. 1923, Sl. N. 199 (služb. pragm.). Po čl. 15, odst. 1, odločajo o sprejemu v z a s n o državno službo pristojni ministri, ki smejo to pravico prenesti na svoje podrejene organe. Enako gre resortnemu ministru pravica, da potrdi te vrste začasne uslužbence kot stalne (čl. 26, odst. 1 zak. sl. prag.)⁹⁵⁾ S temi določbami je sedaj ne samo § 34, odst. 3, temveč so tudi §§ 8, odst. 4, 17, odst. 2 in 46, odst. 2 v delnem protislovju, ker bi svoječasna uporaba pravila *lex posterior derogat priori* v tem primeru pač ne bila umestna. Ostane kvečjemu pri postavljanju pisarniških pomočnikov in pomožnih služiteljev po predstojniku odnosno predsedniku dotičnega sodišča in tudi pri tem glede prvostopnih sodišč samo formalno, ker ima samo veliko sodišče pregled nad razpoložljivimi krediti, tako da postavljanja brez odobrenja tega sodišča ni moči izvršiti. V tem pogledu bi službena pragmatika menda ne bila ovira, ker velja po čl. 1, odst. 1 samo za osebe, ki so bile po odredbah služb. pragmatike sprejete v civilno drž. službo, torej arg. a contrario ne za tiste osebe, ki se sprejemajo potom službene pogodbe. Vse druge pisarniške uradnike in služitelje pa postavlja minister. Srbijanci in ž njimi zakonodavci se pač še vedno premalo zavedajo, da naša država ni mala Srbija in da gromadijo s tem v sobah ministrstva in v delavnici ministra samega ogromne kupe spisov, ki

⁹⁵⁾ Odslej citiram določbe službene pragmatike seveda samo po zakonu, ki je dobil med tem (1. septembra 1923) obvezno moč (čl. 252, odst. 1). Da se citati na prvi pogled razločujejo od dosedanjih, nanašajočih se na načrt (glej op. 2, odst. 3), uporabljam za zakon kratico »zak. sl. prag.«. Glede dosedanjih citatov načrta je pripomniti, da je nadomestiti navedek str. 20 v tekstu, vrsta 6 in 7 od z dolaj, z navedkom: »čl. 26, odst. 1 v zvezi s čl. 6, odst. 1 zak. sl. prag.« in navedek str. 21 v tekstu, vrsta 15, 16 od zgoraj, z navedkom: »čl. 15, odst. 1, in 26, odst. 1 zak. sl. prag.« Stvarno pa se nič ni izpremenilo.

bi jih reševali podrejeni organi sodne uprave, zlasti velika sodišča in njih predsedniki, mnogo hitreje in bolje, razbremenjujoč s tem osrednje uradništvo, ki bi se tedaj lahko posvetilo drugim, važnejšim poslom z večjo energijo in večjim uspehom, kakor je to mogoče sedaj. Izhod, ki ga pusti čl. 15, odst. 1 zak. sl. prag. ministru odprt, da bi namreč izdal naredbo, ki prenese ž njo pravico začasnega sprejema celo generaliter na predsednika vrhovnega sodišča odnosno na velika sodišča in njih predsednike, nima velikega praktičnega pomena; podobnega prenosa glede potrdila o stalnosti zak. sl. prag. ne pozna (prim. čl. 26). Prenesti pa sme minister pravico postavljanja na položaje (čl. 52). Ako bi se prenosne pravice posluževal, bi to za silo ustrezalo. Vendar je s tem, da je vse to prepuščeno preudarku vsakočasnega ministra, unešena v celo postopanje neoportuna nesigurnost in labilnost. Bolje bi bilo, ako bi minister predložil skupščini načrt zakona, ki ustanavlja za pisarniške uradnike in služitelje sodišč po vzorcu avstrijskih predpisov, primerno izenostavljenih, posebne določbe in ki hkratu razveljavlja predpise zak. sl. prag., kolikor se ne ujemajo s tem zakonom. Saj naš načrt v § 79, odst. 2 tak zakon naravnost predvideva. Za služitelje bi ga bilo treba sedaj predvideti v § 81. Po sedanjih izkušnjah pa, žal, ni mnogo upanja, da bi se pravosodni minister odločil za ta smotreni korak.

Ostale pravice in dolžnosti predsednika velikega sodišča se mutatis mutandis ujemajo s pravicami in dolžnostmi predsednika okrož. sodišča (prim. izvajanja Sl. Pr. 1923, str. 58, 59, odn. str. 35—37). On vodi sodišče in nadzoruje sodno osebje, njegovo delovanje in vedenje (pr. str. 58, 59, odn. 35 ss.) (§ 36). Seveda odreja tudi on delo nesodniškemu osebju (§ 39 v zvezi s § 24).⁹⁶⁾ Kadar je zadržan, ga namestuje v predsedništvenih

⁹⁶⁾ Ob sebi umevno je, da obsega predsednikovo področje še mnogo drugih, tu in v načrtu ne navedenih poslov. Naš načrt sam mu nalaga med dr. dolžnost, da stavi predloge v smislu § 13, odst. 1 in § 71, da odobri letno razdelbo poslov po § 21, da izda odredbe po §§ 19, odst. 2, 95, odst. 1, 98, da odloča po § 84, odst. 2, da vodi nadzor po §§ 94, odst. 1 in 95 odst. 1. Po § 70, odst. 1 mu gre vrhovni nadzor nad vršenjem sodniške pripravljalne službe, po § 71 odreja pristavom mesto službovanja; (da bi jih on ali veliko sodišče tudi smelo imenovati, se ni dalo doseči). Po mojem predlogu bi predsedniku šla med dr. tudi pridelitev sodnikov okrajnemu sodi-

poslih podpredsednik, eventualno po činu najstarejši sodnik (§ 36).^{96a)} Tudi predsednik velikega sodišča odreja koncem vsakega leta s pismo naredbo, v katerih stvareh bodo poedini oddelki⁹⁷⁾ poslovali v bodočem letu. Dalje določa z isto na-

šču v primerih § 11, odst. 2 (glej Sl. Pr. 1923 str. 25, 25, odn. str. 24, 25) in pridelitev sodnikov okrožnemu sodišču po § 23 odst. 1 (gl. Sl. Pr. 1923, str. 117, odn. str. 49). Da gre predsedniku vodilna vloga pri raznih izpitih in komisijah, je prav tako jasno, kakor da mu nalaga zak. sl. prag. in mu bode nalagal zlasti poslovnik mnogobrojne posle. Ako se torej uvrsti v § 19 pristavek ki sem ga formuliral v op. 24, bi moral isti pristavek dodati tudi na koncu prvega stavka § 36.

^{96a)} Prim. zdolaj tekst pred op. 100; pravilno: najstarejši senatni predsednik.

⁹⁷⁾ Glede pojma »oddelka« cf. izvajanja v op. 26 in 27. Tudi v § 37 bi naj se nadomestila beseda »odeljenje« z besedo »veče«. Iz razloga, navedenega v op. 25, bi priporočal tudi glede velikih sodišč, da se izrečno navedejo najvažnejši senati, ki jih je obraziti o b v e z n o, pred vsem torej civilni in kazenski senati (prim. § 41, odst. 2 o. z.) in disciplinski senat (glej zdolaj). Ako se sprejme moj dotični predlog, bi moral biti vsekako vnaprej sestavljen tudi senat, ki odloča v smislu čl. 112, odst. 1, stavek 3, ustave (glej zdolaj med izvajanj o občem senatu). Preostajajo še številni drugi stalni senati in komisije, kakor n. pr. komisije za sodniški, advokatski (§ 13, odst. 1 načrta zak. o advokatima iz leta 1921), notarski, pisarniški, zemljiškoknjižni itd. izpit. Morda bi bilo priporočljivo, da se sestavljajo po vzorcu avstr. vrh. sodišča po potrebi tudi pri velikih sodiščih posebni stalni strokovni senati v postopku o neveljavnosti braka, v zavarovalnih, pomorskih, kolonatskih, v tovarnih in železniško-tarifnih, v gledaliških in mladinskosodnih kazenskih stvareh, v sporih o imaterialnih dobrinah itd., sploh v stvareh, ki gre pri njih za uporabo obsežnejših in zamotanejših specialnih zakonov, dokler se niso uživali. Prvi korak je v tem pogledu storil že razpis just. min. od 30. nov. 1908, naredb. str. 352, glede pravnih stvari, ki se tičejo odškoditvenih zahtev iz avtomobilskega obrata. Ravno glede teh in podobnih senatov in komisij je razloček med oddelkom in senatom evidenten, ker ne tvorijo posebnih oddelkov (prim. § 27, odst. 3 posl.). Glede eventualnega personalnega senata prim. nadaljnji tekst, nanašajoč se na obči senat in op. 114. Brez periodičnega ocenjanja sodnikov ne prebijemo. (Glede drugih sodnih uradnikov bodo pač veljale nejasne določbe 6. poglavja zak. sl. prag.). Vsaj za ta posel bi bili potrebni tudi personalni senati (ne oddelki kakor pravi § 53). Tkzv. disciplinskih komisij (za delikte nesodniškega sod. objaja) seveda ne bo več, ker so prešle te disciplinske stvari večjidel (prim. čl. 162 zak. sl. prag.) v področje upravnih sodišč (čl. 167 zak. sl. prag.). Disciplinski senat pa bi bilo treba omeniti že zaradi tega, ker mu predvidevajo načrti sod.

redbo, kateremu oddelku bode predsedoval on in kateremu podpredsednik (§ 37, stavek 1). Glede drugih predsedstev pa je vezan na starostno prednost tako, da sme sicer poedinim oddelkom določiti njihove predsednike, a jih mora izbrati izmed sodnikov, najstarejših po činu (§ 37, stavek 2). Ta solucija je nepovoljna, vrh tega pa izraz naziranja, ki je za naše zakonodavstvo vobče značilno. Zato se je treba baviti ž njo nekoliko podrobneje.

zak. posebno sestavo in ker je izrečno omenjen tudi v materiji o vrhovnem sodišču (§ 54). Zanimivo je, da predpisuje I. nač. sod. zak. v čl. 43, odst. 1, da se obrazujejo disciplinski senati velikega in vrhovnega sodišča, sestavljeni iz 5 članov, ki predseduje od njih seveda neizogibni najstarejši, s k o c k a n j e m, dočim je način sestavljanja po II. nač. sod. zak. povsem drugačen. Po njem se namreč člani disciplinskega senata imenujejo z u k a z o m (!) na predlog ministra pravde (!) za leto dni (!), senati pa imajo pri velikem sodišču po 3 člane, pri vrhovnem pa 5 članov (čl. 36). Isti načrt, ki odreja demokratsko b i r a n j e sodnikov, ko gre za i m e n o v a n j e na sistemizirana mesta, angažira za podelitev gole funkcije celó krono, podeljujoč edini vpliv pri tem, za sodniško neodvisnost sila važnem poslu vrhovnemu šefu uprave! Qua ratione iuris? Vsekako naš načrt, ustrezajoč stališču, ki ga zavzema glede disciplinskega senata pri vrhovnem sodišču, noče poseči v vprašanje, ki nima neposredno opraviti z organizacijo sodišč kot tako. Zato bi predlagal, da se uvrsti konformno § 54 med §§ 40 in 41 nov § 40 a tele vsebine: »*Uredjenje disciplinskog odeljenja (pravilno veča) velikog suda propisuje Zakon o sudijama*«. Sodniški zakon pa naj bi se odločil za določna načela in jih tudi dosledno izvajal. II. načrt sodniškega zakona koleba med nasprotujočimi si načeli. Z ene strani je starokopiten, birokratsko-absolutističen (na prim. leži imenovanje prvostopnih sodnikov popolnoma v rokah ministra pravde [čl. 11 odst. 1.], prav tako imenovanje članov disciplinskih senatov [čl. 36]), z druge strani hoče biti moderen, demokratičen in priznava sodnikom neko avtonomijo (na prim. glede biranja sodnikov II. in III. stopnje in predsednikov sodišč [čl. 11, odst. 2 in čl. 12]). Zato ne morem soglašati s splošno cen-zuro, ki jo podeljuje Pasini (Mjesečnik 1923, 401) temu načrtu češ, »prikazuje se mnogo bolji i dotjeraniji od prvog projekta«. Dočim je I. nač. zgrajen kolikor toliko na določnih načelih, ki jih vobče tudi izvaja, nosi II. nač. signaturo breznačelnosti. Sicer pa preključujejo piščeva poedina kritična izvajanja sama njegovo splošno sodbo. Le-ta so malodane brezizjemno izvrstno utemeljena in se jim pridružujem. Samo da potrjujejo iznova staro izkušnjo: Siovenica non leguntur. Inače bi bil pisec v nekaterih vprašanjih bolj podučen.

Glede nekaterih izmed omenjenih oddelkov (senatov) utegne nastati vprašanje, so li sodniki, opravljajoč njih posle, neodvisni? Člen 109,

Po načrtu se rešuje ta problem za vsako stopnjo drugače. Pri okrožnih sodiščih bi naj določal osebe, ki naj prevzamejo predsedstvo oddelkov (senatov), vsako leto predsednik okrožnega sodišča, ki ga pa pri tem ne ovira noben formalen ozir, zlasti ne ozir na činovno starost (§ 20, odst. 1; to rešitev sem izpodbijal in predlagal drugo rešitev; cf. zlasti Sl. Pr. 1923 str. 113—115 odn. str. 45—47). Predsedniki oddelkov (senatov) vrhovnega sodišča imajo sistemizirana mesta, na katera jih imenuje kralj z ukazom (§ 44), in to je visokemu dostojanstvu teh činovnikov tudi primerno. Izmed vseh teh solucij se mi zdi okoreli sistem avtomatičnega pozvanja činovno najstarejših gremialnih članov, kakor ga ustanavlja načrt za senatne predsednike velikih sodišč v § 37,⁹⁸⁾ najmanj srečna, in sicer iz nastopnih razlogov:

odst. 1, ustave zajamčuje sodišču (pravilno: sodniku!) nezavisnost samo »u izricanju pravde«. Ta izraz je mnogo preozek. Nezavisnost bi se morala raztezati ne samo vobče na vršenje sodstva (prim. op. 7), s čimer bi bili šele kriti n. pr. posli nespornega ali izvršilnega sodstva, temveč sploh na vse posle, ki jih obavlja sodnik kot tak, torej v vršenju sodniškega zvanja, na pr. tudi na personalne, izpitne stvari in na stvari pravosodne uprave, kolikor jih po zakonu rešavajo senati ali komisije. Posli slednje vrste v besedilu čl. 109 ustave gotovo niso zapopadene. Vendar bi morala glede njih zajamčena biti neodvisnost, t. j. prednost, da vežejo sodnike v vršenju teh poslov samo zakoni in veljavne uredbe, ne pa, kakor upravne uradnike (in kot take tudi sodne predsednike), zaukazi nadrejenih oblastev (prim. določbo § 7 odst. 2 avstr. osn. zak. o sodniški oblasti od 22. nov. 1918, StGBI 38, prevzeto v poboljšani obliki v čl. 87 odst. 2 avstr. zavezne ustave od 1. oktobra 1920, BGBl. 1; dosti krajša, a tudi manj jasna je določba § 98 češkoslovaške ustave od 29. februarja 1920 zb. z. a. n. 121).

⁹⁸⁾ Ustrezajoči čl. 53 I. nač. je bil še zelo nejasen: »Kad ima više odeljenja apelacionog suda, onda u prvom odeljenju predsedava predsednik apel. suda, u drugom najstariji predsednik (!?) odeljenja i tako redom po rangu najstariji predsednici odeljenja.« Določba se očitno ne nanaša na določitev oseb, ki naj predsedujejo, temveč na razvrstitev posrednih predsednikov med oddelke. O tem, kdo je poklican k predsedstvu, nima ta načrt nobene določbe. Isto velja glede II. nač. (prim. čl. 41). § 32 deln. nač. se glasi: »Predsednik odredjuje, pri kraju svake godine, pismenim naredbom, koje će odeljenje koje predmete suditi. Tako isto on pismenim naredbom odredjuje u kojem će odeljenju on, u kome predsednik (pravilno: potpredsednik), a kojima najstarije sudije po redu predsedavati«. Bistveno isto vsebino ima tudi § 33 ref. nač.

Toliko smemo priznati brez ovinkov, da daje relativno višja starost glede določenih poslov izvestno predestinacijo; in sicer tedaj, ako zahtevajo ti posli z g o l j večjo izkušnost, upravno prakso in dostojanstven nastop, kar vse se navadno pridobiva z daljšo službo.⁹⁹⁾ Zaradi tega ni menda prigovarjati določbam, ki zavisi po njih v zadnji vrsti od činovnega reda, kdo naj namestuje starešino ali predsednike s o d i š č v vršenju prezidialnih, torej sodno u p r a v n i h poslov, na pr. določbam § 11, odst. 1 (glede starešine), § 19, odst. 2 (glede predsedništva okrožnih sodišč), § 36 (glede predsedništva velikega sodišča) in § 45 (glede predsedništva vrhovnega sodišča). Pripomniti bi bilo kvečjemu, da imej prednost pri zbornih sodiščih ne najstarejši s o d n i k, kakor določata §§ 19, odst. 1 in 36, temveč povsod najstarejši p r e d s e d n i k o d d e l k a (senata), kakor to odreja pravilno § 45 glede vrhovnega sodišča. Pri predsedovanju razpravam pa — in to je glavna funkcija senatnega predsednika — gre predvsem za druge lastnosti, ki jih večina komisije po mojem mnenju le zato ni primerno upoštevala, ker se je gibalo njeno mišljenje še vse preveč v omislju starega pretežno pismenega procesa. Podcenjevala ali prezrla je nad resničnimi vrlinami starosti in nedolžno samoprevaro Ciceronovega Katona dejstvo, da zmanjšuje priletnost vendarle praviloma ne samo telesno čilost in gibčnost, temveč tudi duševno prožnost, in da večja izkušnost ni vselej sposobna, da nadomesti zaostajajočo znanstveno poučenost, zmanjšano zmožnost prilagojevati se novim vtisom in razmeram, zmanjšano sposobnost ročne apercepcije. Resda se staroletnost neredko odlikuje ne samo po večji izkušnosti, temveč tudi

⁹⁹⁾ Navadno! Kajti gotovo ima Bodens ted t (Mirza-Schaffy) prav s svojo sentenco: Nicht immer am besten erfahren ist, wer am ältesten von Jahren ist. Formalna izkušnost se pridobiva mehanično, in redke so izjeme, ki z daljšo službo ne napredujejo niti v tej smeri. Glede vsebine pravnih pravil pa je uspeh dolgotrajne službe individualen. So ljudje, ki gre življenje mimo njih, ne da bi šli oni ž njim. Taki se v materiji sami le malokaj priučujejo. Nedostaje jim sposobnosti, da bi svoje vtise kategorizirali. Ko pride podoben primer, spomin ne reagira. Zato v drugem, poznejšem primeru ne znajo uporabljati spoznanja, pridobljenega v prvem primeru.

s hladno objektivnostjo, brezstrastno in bistro sodbo, včasih tudi posebno temeljitostjo, sploh z lastnostmi, ki dvigajo usposobljenost. Toda to gotovo ne velja vselej, zlasti ne tedaj, ako je sodnik že prestopil tisto starostno mejo — *la montagne est passée* —, ki se pričinja izza nje navadno račja pot: življenje ne več ob obrestih življenske sile, temveč od glavnice, kakor se izraža Schopenhauer. Ta Rubikon je prekoračen prav pogostoma že pred 65. letom, ko se mora sodnik — po mojem mnenju prav tako neupravičeno¹⁰⁰⁾ — po čl. 112, odst. 4, ustave

¹⁰⁰⁾ Absolutna določitev starostne meje je dvorezna. V mnogih primerih, čeprav so morda v manjšini, dela krivico telesno in duševno čilemu sodniku in hkratu seveda tudi škodo državnemu zakladu. In čemu izjema v prid predsednikom višjih sodišč? Ali tem staranje nič ne more, ker so predsedniki, ali pa teh starostni defekti ne ovirajo pri njihovem poklicu? Saj vendar predsedniki niso le upravni uradniki, temveč predvsem tudi sodniki navadno predsedniki senatov in celo vodje razprav! Jaz sem zoper vsako šablonizacijo. Sodnik, ki je telesno in duševno zdrav in čil in ki mu je delo glavna vsebina in radost življenja, naj služi tudi preko 65. leta. Saj se lahko upokoji, čim v enem ali drugem pogledu ne more več izvrševati svojih dolžnosti in noče sam prositi za upokožitev (tako čl. 112, odst. 4 ustave in čl. 22, 23, II. nač. sod. zak.). Sodnik ni stroj, ki se mu lahko statistično izračuna določna doba uporabnosti, temveč individuum. Temu primerno treba tudi njegove odnose individualizirati. Previdnejša od naše ustave je bila ustava nemške države od 11. avgusta 1919, ki določa v čl. 104, odst. 1: »Die Gesetzgebung kann Altersgrenzen festsetzen, bei deren Erreichung Richter in den Ruhestand treten«. Istotako določa § 99, odst. 1 češkoslovaške konstitucije (po Hoetzl-Joachimovi izdaji): »Ils (scil. les juges) peuvent aussi être mis à la retraite en vertu d' une sentence valable, quand ils ont atteint l'âge fixé par la loi«. Ne glede na samo fakultativno izdajo takega zakona so dejanske podlage tem ustavnim določbam v Nemčiji in v Češkoslovaški povsem drugačne kakor pri nas. Tako je bil na pr. povod in namen nemški določbi ta, da priskrbe mesta prevelikemu številu asessorjev, ki po vojni niso imeli upanja, da bi bili v doglednem času nameščeni. Slabi izgledi pa so odvrčali od justice ravno najboljše moči (prim. Werner v sept. številki Recht 1923, 149—151). Podobni nagibi so bili gotovo merodajni tudi v okrnjeni Avstriji za slično utesnitev po § 7, odst. 1. osn. zak. o sodn. oblasti od 22. nov. 1918, StGBI 38, pozneje pa po čl. 88, odst. 1 zavezne ustave od 1. okt. 1920, BGBl 1, in § 5 novele k o. z. od 14. julija 1921, BGBl 422. V Nemčiji je do sedaj tudi ostalo pri golem »Verheißungs«-paragrafu. Zoper uzakonitev obljubljenega zakona peticionirajo in protestirajo odločno (prim. peticijo načelstva društva sodnikov pri Reichsgerichtu v DJurZtg. 1923, 475—477). Vsekako je bila occasio

umakniti iz službe. Telesne in duševne sile popuščajo včasih že prej; sodniki ne delajo več z veseljem, z interesom, temveč bolj prisiljeno, apatično, mehanično. Temu se včasih pridružujejo mučne osebne posebnosti, trme in muhe. Kdo jih ni srečal v praksi, takih starih »originalov«, kakor jih nazivljamo s polepšico: starokopitnežev, čudakov s smešnimi, nelepimi navadami, nerodnim vedenjem, birokratsko pedanterijo!, starinov, ki slabo slišijo ali vidijo, ki niso zmožni, da bi razglasili odločbe gladko in razumljivo, ali ki se, preglasovani, ne morejo ločiti od mnenja, ki so si ga ustvarili, temveč uporabljajo svoje razloge za utemeljitev povsem drugačnega sklepa itd.! Morda mi kdo prigovarja, da se vendar ne pripeti tako lahko, da postane sodnik velikega sodišča, ki so ga morale take slabote že pri okrožnem sodišču izključiti od vodstva razprav. To je deloma istina; vendar pa je prav tako gotovo, da nastopajo taki neljubi pojavi čisto šele v višji starosti, takrat ko so sodniki že bili dosegli to najvišjo, povprečnosti dosegljivo stopnjo, ali da se ti pojavi pod starost vsaj povečajo, ali postajajo očitnejši in s tem nepretrpni. So ljudje, katerim z leti slabi volja, ki so se ž njo poprej še uspešno borili zoper razne slabosti in nespodobnosti. Na stare dni je prilika in nevarnost, da se zanemarjajo, večja, in moči niso vselej tako velike, da bi zmagovali. Pri vsem tem so taki ljudje lahko dobri sodniki in izpolnjujejo inče svoje dolžnosti brez vsake pritožbe. Le za predsednike razprav niso sposobni. Zato je sklep iz starejšinstva na boljšo kvalifikacijo, zlasti na usposobljenost za predsedovanje, varav sklep in nedopusten, čim nam je moči nadomestiti domnevno, abstraktno in torej morebiti neeksistentno kvalifikacijo z ugotovljeno, konkretno kvalifikacijo potom izbiranja.

Čemu si pa želimo sploh posebne kvalifikacije voditelja razprave in kakšna mora biti? Poznavalcu našega postopka se zdi to vprašanje gotovo abotno. Vendar menim, da bi bilo ko-

legis v Nemčiji nadprodukcija sodnikov, ratio legis pa, da skrbе za dober sodniški naraščaj, ki ga glede na prenapolnjenost ni bilo pričakovati. Mi pa imamo več ko dovolj razlogov, da ohranjujemo kar moči izkušene in v resnici delazmožne starejše sodnike svoji čedalje bolj osiroteli justici! Duo quum faciunt idem, non est idem!

ristno, če bi si stavili to vprašanje tisti, ki vidijo to kvalifikacijo v obilici dosluženih let. Kajti to vprašanje je v tesni zvezi z nalogami, ki jih bo sodnikom nalagal novi postopnik in ki jih očitvidno podcenjujejo apologeti starejšinstva. Predsedstvo pri razpravah je moči pravilno pojmovati le tistim, ki poznajo do dobra ustni civilni postopek. Po našem bodočem (bistveno avstrijskem) postopku gre predsedniku sila težavna in odgovorna zadača. Od njega se zahteva ne samo, kar se terja od vsakega sodnika — in že to je zelo mnogo.¹⁰¹⁾ Stari proces je obsojal sodnika in več ali manj tudi predsednika v pasivnost; v ospredju je bila formalna izurjenost, ki se resda pridobiva in poveča že z daljšo prakso. Sedaj je predsednik gospodar pravde in v resnici njen vodja. Predlogi strank mu ne smejo biti izključno odločilni in ga metati sem in tja liki razburkani valovi plavni les. On sam ima vajeti v rokah in jih mora uporabljati iniciativno in smotreno v dosego materialne pravice. Vsled tega ne zadošča, da je izurjen v praktičnem izvrševanju procesualnih predpisov, temveč mora biti ravno tako dobro podkovan in na znanstveni višini tudi v materialnem pravu. Pripravljen mora biti na vse mogoče procesualne incidente, nič manj pa tudi na najrazličnejše materialnopravne trditve in prigovore. Po prostranem torišču, ki ga prepušča postopnik zlasti prostemu preudarku, se mora sukati spretno, sigurno in v prilog skorajšnji in pravični rešitvi predloženih mu pestrih vprašanj. Le tako mu je moči voditi pravdo intenzivno, smotreno, s sigurnostjo in avtoriteto, ki mu zagotavlja zaupanje strank. Od procesualne spretnosti in vestnosti in od globokega poznanja materialnega prava zavisi v veliki meri, bo li moči vpeljati in uveljaviti nove maksime našega postopka tudi v ostalih pokrajinah naše kraljevine, dobimo li tudi tam ne samo brzi, marveč tudi temeljiti postopek, kakor ga imamo mi v Sloveniji, predvsem postopek, ki pripomore materialni resnici in pravici do zmage. Ves težki problem, kako združevati pismeno podlago z živo ustnostjo, je v rokah predsednikov. Ako ti odpovedo, bo ustni proces mrtvo rojeno dete. Pred tako važno na-

¹⁰¹⁾ Randa-Friedmann, Gutachten, 38 ss.

logo postavlja zakon bodoče razpravne predsednike.¹⁰²⁾ Ali je razumno, da rekviriramo za ta posel izključno in avtomatično ravno najstarejše sodnike? Na misel mi prihajajo verzi starega nemškega pesnika:

Es ist ein allgemeiner Wahn,
daß man nach Jahren Klugheit mißt:
Erfahrung ohne Klugheit ist
ein Blinder auf gewohnter Bahn.

In takih slepcev ne bo manjkalo. Kako bodo tavalili po nepoznanem labirintu novih pravnih potov in novih pravnih ciljev! Zlasti v prvih letih, ko pojde za reformo v vseh panogah našega prava, torej za pojave, ki se ne dajo zlepa zlagati z uživelim, trdo ukoreninjenim pojmovanjem in globoko zasidranim naziranjem; ko bo treba vpeljati in praktično izvajati nebrot novih procesualnih in materialnih določb! Princip, ki se da po njem prednost starosti zgolj mehanično, postane obči reorganizaciji lahko pogubonosna.¹⁰³⁾ Dolgoletno delovanje pod vlado

¹⁰²⁾ Izvajanja se tičejo seveda v prvi vrsti predsednikov prvostopnih razprav. Razume se pa ob sebi, da je zahtevati od predsednika drugostopne razprave vsaj tolikšno sposobnost kakor od predsednika prvostopne razprave. Saj mora biti drugim v zgled in je prvi poklican, da sproži navodila podrejenim sodiščem. Sicer pa stavi ne ravno enostavni prizivni postopek sam dovolj precej kočljivih vprašanj tudi v procesualnem pogledu.

¹⁰³⁾ Z ozirom na to je v bivši Avstriji predvideval za primer izpremembe v organizaciji sodišč že drž. osn. zak. o sodniški oblasti od 21. dec. 1867, drž. zak. 144 (čl. 6, odst. 2) možnost ne samo premestitve, temveč celo upokojitve sodnikov; prav tako tudi § 50, odst. 1. discipl. zak. od 21. maja 1868, drž. zak. 46. Te ustavne pooblastitve se je tudi posluževal § 91 o. z. ustanavljaljč pravico prisilne upokojitve in premestitve za dobo poldruga leta odn. dveh in pol leta. Motivi (str. 36) označujejo to določbo kot neizbežno. V resnici pripravljajo nanjo sedaj že skoraj vse povojne ustave. Prim. čl. 104, odst. 3. nemške ustave od 11. avg. 1919: »Bei einer Veränderung der Einrichtung der Gerichte oder ihrer Bezirke kann die Landesjustizverwaltung unfreiwillige Versetzungen an ein anderes Gericht oder Entfernungen aus dem Amte, jedoch nur unter Belassung des vollen Gehalts, verfügen«. § 99, odst. 1 češkoslovaške konstitucije od 29. februarja 1920 določa: »Ils (scil. les juges) ne peuvent être déplacés contre leur volonté, destitués ou mis à la retraite que dans le cas d'une nouvelle organisation de la justice dans un temps fixé par une loi...«. Čl. 88, odst. 2 avstrijske zavezne ustave od 1. okt. 1920, BGBl. 1, pa pravi: »Diese Bestimmungen

starih zakonov je prej napotno nego koristno. Le globoka osnovna erudicija na vseh toriščih novega prava in prožnost duha, spojena predvsem z najboljšo moško dobo, sta glavna pogoja, pod katerimi bo moči uveljaviti novo pravo.

Povsem napačno bi bilo, ako bi se sklepalo iz teh izvajanj, da povzdigujem mladino na stroške zaslužnih starejših sodnikov. Podcenjevanje poprej navedenih prednosti starostne zrelosti bi bilo prav takšna napaka, kakor podcenjevanje telesne in duševne svežosti mladosti. Ne gre za povečevanje ene na stroške druge. Gre za načelo! In načelo, ki bodi po njem relativno starejši sodnik vselej že kot tak poklican za predsedstvo, je po mojem mnenju zgrešeno. Ljudje niso vsi enaki, in tako tudi starost nanje ne vpliva enako. So ljudje, ki si pridobe v par tednih toliko izkustev kakor drugi tekom več let. Marsikdo se nauči iz tujih izkustev več, kakor drugi iz svojih. Zato je

(namreč glede nedopustne odstave, premestitve in upokojitve) finden jedoch auf Übersetzungen und Versetzungen in den Ruhestand keine Anwendung, die durch Veränderungen in der Verfassung der Gerichte nötig werden. In einem solchen Fall wird durch das Gesetz festgestellt, innerhalb welchen Zeitraums Richter ohne die sonst vorgeschriebenen Förmlichkeiten übersetzt und in den Ruhestand versetzt werden können». Tudi v Sloveniji se je Narodna vlada posluževala po prevratu pravice po čl. 6 drž. osn. zak. od 21. decembra 1867, drž. zak. 144 in § 50 discipl. zak. od 21. maja 1868, drž. zak. 46 določujoč, da se smejo sodniki zoper njih voljo upokoјati ali premeščati zaradi izprememb v organizaciji sodišč, nastalih po ustanovitvi naše države, in je ta pravica ostala v veljavi do 31. decembra 1920 (Naredba od 7. januarja 1919, Uradni list št. 255). Naša ustava ne predvideva za primer reorganizacije pravosodstva nobene izjeme od načela neupokoјitvenosti in nepremestljivosti (čl. 112). Prav tako naš načrt ne recipira določbe § 91 o. z. glede upokoјitve; pač pa predvideva v § 101, da imej pravosodni minister pravico, »da u roku od godine dana, od dana kada ovaj zakon dobije obaveznu snagu, u svrhu reorganizacije sudova a u granicama najnužnije potrebe sa odobrenjem vrhovnog suda ukazom premesti sudiju iz suda u kome je u drugi koji sud na položaj istoga ranga«. V čl. 24. I. nač. sod. zak., prebesednatj in vsled tega nejasni določbi, je celo ta pravica še bolj utesnjena, ne glede na to, da naj zadeva premestitev po vrsti najmlajše sodnike (odst. 3), s čimer je ravno glavni smoter te določbe obrezupešen. Nič boljši ni čl. 20 II. nač. sod. zak. ki pa računa pod izvestnimi pogoji tudi z upokoјitvijo (odst. 3). Uredniki vseh teh načrtov so pač smatrali določbo čl. 112 ustave za oviro.

avtomatična ureditev, ki veže predsedniški posel neločljivo s starostjo, nepovoljna, in zadovoljiva le ureditev, ki individualizira, ki torej pri nji odloča konkretna usposobljenost. To rešitev sem toplo priporočal tudi redakcijski komisiji, toda brez uspeha. Razlagam si to z mišljenjem srbijanskih članov, ki je še preveč prežeto duha starega postopka. Njih glavni argument pa je bil ta, da bi se čutil starejši sodnik upravičeno zapostavljenega in užaljenega, ako bi moral sodelovati pod predsedstvom mlajšega sodnika. Toda niti ta prigovor ne drži. V tem pogledu kažem na v Sloveniji veljavno naredbo pravosodnega min. od 11. junija 1901, št. 11.447 (glej Schauer-Dubowy, Gerichtsorganisationsgesetze I⁴, 108), ki izrečno poudarja, da ni nobenega zakonitega zadržka, da se uvrščajo v senate člani, ki so po činovnem redu višji od predsednika. Kolikor je meni znano, se ni dogodilo, da bi se pritoževal starejši sodnik radi postavljanja mlajšega, toda sposobnejšega sodnika predsednikom senata, čigar član je bil. V Ljubljani se je pripetilo neštetokrat — in se menda še sedaj prakticira —, da je posloval činovno starejši sodnik, ki je bil morda drugemu senatu predsednik, v določnih senatih samo kot votant pod predsedstvom mlajšega sodnika. Ni se čulo, da bi bil sodnik radi tega užaljen. Končno pa užaljeno samoljubje

Čim pa so že predrli načelo nepremestljivosti, bi pač ne bilo nobenega pomisleka, da napravijo izjemo tudi od načela, ki po njem sodnik ne sme biti upokojen zoper svojo voljo (prim. Sl. Pr. 1923, str. 25 odn. 25). V tem pogledu pa je menda vplivalo tudi dejstvo, da se upirajo sodniški krogi sami odločno vsaki izjemi od ustavno zajamčenih pravic. Tudi nemška sodna ustava je predvidevala v prvotni obliki samo premestitev, ne pa upokojitve (§ 21 uv. zak. k GVG). Napram § 91 o. z. je zavzemala deloma tudi literatura odklonilno stališče (Randa, n. n. m. 17, Friedmann, n. n. m., 85, Neumann Jur. Bl. 1896, št. 18, Fredl, Pro judice, Beiträge zu e. Reform der Gerichtsverfassung, 21). V naši državi bi bila možnost neprostovoljne upokojitve nevarno politično orožje; v ustrezni meri izvedene, bi take upokojitve število sodnikov skrčile še bolj, česar ob itak malem sodniškem materialu gotovo ni želeli. Po vsem tem ni pričakovati, da dobimo zakonsko določbo, ki bi dopuščala prisilno upokojitev v svrhc nove sodne organizacije. Tako bomo morali vse sodnike staroste obdržati, in ravno ti bi bili poklicani, ne glede na svojo kvalifikacijo, da krmarijo težko obtovorjeno ladjo novega zakonodavstva ven na razburkano odprto morje nepoznanim ciljem nasproti!

gotovo ne prihaja v poštev, kadar gre za uspeh ali neuspeh širokogrudne in blagodejne reforme.

Geslo bodi torej individualiziranje, ki se mora vršiti seveda pod kar največjimi kavtelami za kolikor možno objektivno in ustrezno izbiranje. Tu pa ne vidim nobenega razloga, da bi moral odstopiti od ureditve, ki sem jo predlagal že za okrožno sodišče, navajajoč za to tudi razloge (glej Sl. Pr. 1923, str. 113 ss. odn. 45 ss). Priporočam torej tole rešitev: Kolegij, sestavljen iz predsednika in podpredsednika sodišča ter iz dose-danjih predsednikov oddelkov (senatov), naj se koncem leta p o s v e t u j e o tem, komu se naj poveri predsedstvo in katero, in kdo ga naj namestuje v predsedovanju. Na podstavi pred-logov tega kolegija naj o d l o č a predsednik velikega sodišča, kateri sodniki prevzamejo predsedstva odn. namestovanje. V tem smislu bi bilo treba izpremeniti drugi stavek § 37. Kakor sem poudarjal že glede okrožnih sodišč, nikakor ne smatram te rešitve za edino možno. Mislimo si lahko več variant. To pa mora biti vsekako načelo, da naj bodo predsedstva izročena tistim sodnikom, ki so za ta posel in concreto najbolj sposobni. Avtomatična predestinacija po katerihkoli vidikih bodi izlo-čena.¹⁰⁴⁾

¹⁰⁴⁾ Jaz bi ne bil razpravljal o tej razmeroma malenkostni in do-zdevno neznatni stvari tako obširno, če bi ne bila ancieniteta v našem zakonodavstvu kot glavni znak usposobljenosti povzdignjena naravnost za princip. Metoda, ki se po nji meri sposobnost po številu dosluženih let, je značilna za zak. sl. prag. in za načrte sod. zak. V slednjih ni niti ene določbe, ki bi zahtevala za določna vzvišena ali vodilna in eks-ponirana mesta katero koli posebno kvalifikacijo. Načrta, ki naštevata pač različna števila let, ki jih je moral kompetent doslužiti, delata narav-nost vtis, kakor bi jima bila službena leta glavni, če ne edini kriterij usposobljenosti. Skoraj se zdi, kakor bi videla v višjih službenih mestih pred vsem otium cum dignitate, kakor bi bilo moči to melior condicio av-tomatično p r i p o s e s t v o v a t i v določni dobi let, čim imajo kompetenti sodniški izpit in so nedisciplinirani. Da je za izvestna, postavim za pred-sedniška mesta, še kaj drugega potrebno kakor tak iustus ti-tulus in bona fides, združena z določno službeno dobo, o tem ni v načrtih ni duha ni sluha. K temu predmetu je razpravljal že S o v a (Mjesečnik 1921, 264), pišoč o (I.) nač. sod. zak. med dr. to - le: »Za-konska osnova ne naredjuje da su apelacioni i kasacioni sud dužni, kad stavljaju predloge, pomno promotriti kvalifikaciju svih natjecatelja i po

Dočim je določitev predsednikov po načrtu avtomatična, je pridelitev sodnikov in njihovih namestnikov poedinim senatom urejena drugače, drugače tudi v primeri z okrožnim sodiščem. Porazdelitev sodnikov med senate velikega sodišča je bila predmet živahne in dolgotrajne debate v širši komisiji. Čl. 45 II. nač., ki je bil podlaga njenega posvetovanja, je predpisal, da se naj vsako leto s k o c k o določi, v katerem oddelku (senatu) naj deluje poedini sodnik v nastopnem letu, in da se naj vrši isti postopek glede novih sodnikov, ki zasedajo izpraznjena mesta med letom. Za vrhovno sodišče je bil predviden isti postopek (čl. 67 in 68). Prečani¹⁰⁵⁾ smo takrat zastopali stališče §§ 32 in 42, odst. 1 o. z., da sodi vsakoletna

svojoj savjesti glasovati za onoga, koga smatraju najboljim prema sposobnostima, marljivosti i upotrebljivosti kao i prema dosadanjemu radu i vladanju. Dobro bi bilo, da im se uz to dužnost nametne još i dalja, da imadu obrazložiti, s kojih se razloga predlažu kandidati, a s kojih se razloga ne predlažu drugi kompetenti.« Evo lepo sestavljeno določbo! Razume se, da rebus sic stantibus volitev sodnikov ne more biti tajna in pismena z listki, temveč ustna, navajajoč razloge. Toda II. nač. sod. zak. se iz Sovovega članka ničesar ni naučil. Niti ostalih, zelo tehtnih in, rekel bi, samoumevnih popravkov čl. 12 I. nač. niti najmanj ne uvažuje. Tako n. pr. ni umestno, da sme vrhovno sodišče brez nadaljnega odstopiti od predloga velikega sodišča. Saj so slednjemu službene sposobnosti in razmere in osebni odnošaji, ki so včasih tudi merodajni, vsekako bolj znani, kakor vrhovnemu sodišču, ki bi mu nagibi in s tem tudi te razmere ob tajnem glasovanju velikega sodišča ostali nepoznani. Zato je predlog, ki ga je stavil S o v a n. n. m., povsem upravičen, predlog namreč, da mora vrhovno sodišče, kadar odstopi od predloga velikega sodišča, ta svoj odstop tudi utemeljiti. Toda ne samo, da II. nač. ni upošteval niti teh, niti drugih pobud, je v našem vprašanju zagrešil določbo, ki je v I. nač. ni bilo, in ki povzdiguje, popolnoma prezirajoč eminentne naloge predsednikov, starost kot tako na najodličnejša mesta. To je določba čl. 12, odst. 3, ki bi po njej dosegali predsedniki oddelkov ne samo velikega, temveč celo vrhovnega sodišča ta položaj brez posebnih uvetov »kao najstarije sudije... po rang«. Pri tem je ta določba glede vrhovnega sodišča celo v očitnem protislovju s § 66 našega načrta. Kdor bi si ohranil spričo vsega tega še vedno dovolj dobre volje, bi se tu že lahko domislil tiste posebno olajšane oblike usukapije, ki jo zovemo longissimi temporis praescriptio in ki Justinijan zanjo zahteva le 30 let in — dobro vero. Naj se mi ne zameri! Toda difficile est satiram non scribere!

¹⁰⁵⁾ Tudi S o v a je to ureditev grajal v Mjesečniku 1921, 31.

sestava senatov in porazdelitev poslov v področje predsednika sodišča (stališče, ki sem ga jaz pozneje zapustil z ozirom na ratio iuris naše zakonodaje, zlasti I. načrta sod. zak., ki ga je preveval duh demokratične organizacije sodniškega kolegija). Uveljavljali smo — in to smatram še sedaj za povsem upravičeno —, da je ob neprestanem naraščanju in množitvi ter specializaciji zakonov pričakovati čedalje manj, da je sodnik v vseh panogah pravosodstva enako usposobljen. Sodobna hiperprodukcija v zakonodaji in obči potek razumnega udeleženja in izkoriščanja človeških sil zahteva bolj in bolj specializirano sodstvo. Kocka, ki ne razločuje med posebnimi sposobnostmi in znanji, bi bila resna ovira znanstvenemu napredovanju naše judikature. Glavni argument braniteljev kocke pa je bilo nezaupanje ne samo teh braniteljev, marveč ljudstva sploh v politično nepristrano poslovanje predsednikov pri izbiranju. Prepad med tema načelnima nazoroma se je zdel skoraj nepremostljiv, dokler ni bil dosežen sporazum na srednji črti. Sedanji § 38,¹⁰⁶ ki ga je slovom § 55 uporabljati smisloma tudi za vrhovno sodišče, je izraz tega kompromisa. Dočim odreja po § 37 predsednik s a m, katero sodstvo naj vrše poedini oddelki (senati) in kateri sodniki naj jim predsedujejo (pri čemer pa bodi — kakor smo videli — vsaj po načrtu vezan na ancieniteto), ni porazdelitev ostalih sodnikov na poedine oddelke njegova izključna domena, temveč mora po § 38, odst. 1 v svrhu te porazdelitve koncem leta sklicati vse sodnike na občesejo, ki razpravlja o vprašanju, v katerih oddelkih (senatih) naj deluje poedini sodnik in kateri sodniki ga naj namestujejo v prihodnjem letu, vse to »prema svoji strokovni spremi«, po svoji strokovni usposobljenosti.¹⁰⁷ Vendar ima občeseja samo

¹⁰⁶) Historijat § 38 je ta: Čl. 57 I. nač. se je glasil: »Koji će sudija u kome odeljenju raditi odredjuje se kockom svake godine u početku januara.« Čl. 45 II. nač. je istoveten. Sklep širše komisije (točka VIII), § 33 deln. nač. in § 34 ref. nač. se bistveno ujemajo s čl. 38 našega načrta.

¹⁰⁷) Po sklepu širše komisije: »prema svoji strokovni spremi i želji«. Prav tako še po § 33 deln. nač. Šele ref. nač. besed »i želji« nima več. Ne spominjam se, ali sta bili izločeni nalašč ali po pomoti. Vsekako je pri tem ostalo tudi v kom. nač.

posvetovalno funkcijo. Odločilna beseda gre po § 38, odst. 2, vendarle predsedniku s podpredsednikom in predsedniki oddelkov (senatov). Menim, da zoper ta izhod ni pomislekov.¹⁰⁸⁾ Kajti glavna želja, da se onemogočuje predsedniku samovoljno postopanje, je izpolnjena. Hkratu pa je odstranjena tudi nepravilnost, da je sestava oddelkov (senatov) prepuščena golemu slučaju. Sodelovanje vseh sodnikov, ki učinkuje po svojem kolikor toliko javnem značaju že v naprej kot važen korektiv proti uveljavljanju morebitnih nestvarnih namenov, je zadostno jamstvo, da se z ene strani ne morejo udeležiti nedopustni nagibi, da se pa tudi z druge strani v resnici in smotreno upoštevajo posebne sposobnosti posameznih sodnikov. Dokončna odločitev je povrh še v rokah komisije, sestavljene na način, ki jamči ne samo za čim največjo objektivnost in neodvisnost (tudi od centralne uprave!), temveč sploh za vsestransko pravilnost porazdelitve poslov. Ako bi sprejeli predlog, ki sem ga stavil v tem predmetu glede okrožnega sodišča, bi imela tu obravnavana rešitev še to prednost, da bi bil postopek pri vseh zbornih sodiščih izenačen. Kajti § 55 odreja smiselno uporabo § 38 za vrhovno sodišče. To je hkratu en razlog več, ki govori za sprejem mojih predlogov, stavljenih glede zbornih sodišč I. stopnje (prim. izvajanja Sl. Pr. 1923 str. 62 ss. odn. str. 40 ss.). Kakor tam, se mora predvidevati seve tudi tu, da v posebno nujnih primerih med letom predsednik s a m vse potrebno ukrene (glej Sl. Pr. 1923 str. 76 odn. 45; tam omenjena, le pogojno predlagana pritožbena pravica bi pri velik. sodišču ne bila umestna). Tej zahtevi je ustrezno s tem, da je v § 39, ki odreja smiselno uporabo nekaterih določb, podanih za okrožna sodi-

¹⁰⁸⁾ Prim. § 63 nemškega GVG, ki pristoji po njem porazdelitev poslov in sodnikov med »komore« t. zv. »prezidiu«, t. j. kolegiju, sestavljenemu iz sodnega predsednika, vseh predsednikov oddelkov (»direktorjev«) in iz obeh, po činovnem redu ev. rojstvu najstarejših članov sodišča (§§ 62, 63, 121). Prim. tudi moja izvajanja Sl. Pr. 1923, str. 65 odn. str. 43, zlasti tudi op. 33. V sedanji Avstriji je pristojen personalni senat (§ 4, odst. 2 novele k o. z. od 14. julija 1921, BGBl. 422), ki sestoji pri višjih deželnih sodiščih iz sodnega predsednika in treh izvoljenih članov (§ 2 nar. od 21. dec. 1921, BGBl. 748). Glej Sl. Pr. 1923, str. 66 odn. str. 44, zlasti op. 34.

šča, citiran tudi § 22. Vsled tega velja za velika sodišča razen ravnokar omenjenega predpisa tudi določba, ki nadaljuje po nji sodnik po predsednikovi odredbi svoje sodelovanje »u raspravi (jednog)¹⁰⁹⁾ predmeta« tudi tedaj, ako bi po novi letni razdelbi poslov ne bil več član dotičnega oddelka (senata), (k čemur pa prim. Sl. Pr. 1923 str. 62 odn. str. 39, 40).

Seveda smejo predsedniki in sodniki biti stalni člani in namestniki v več oddelkih, kar je izrečeno s citatom § 20, odst. 2 v § 39. Vpraša se pa, ni li citat § 20, odst. 3 zgrešen. Menim, da sodi določitev posebnih počitniških senatov kakor sploh sestava senatov pač tudi v področje predsedniškega kolegija, ne pa predsednika samega. Da se pa mora dotični odlok razglasiti na sodni deski, velja vsekako tudi za velika sodišča (prim. op. 28).

Kolikor naš ali drug zakon ne odreja kaj drugega, vrše velika sodišča sodstvo v senatih (»većima«) petih sodnikov,¹¹⁰⁾ ki od njih eden predseduje (§ 35). Predsednik senata deli posle med ostale člane svojega oddelka (senata), odrejaajoč po potrebi poročevalca in pismeno izdelavo odločbinega načrta (§ 39 v zvezi s § 25; prim. o tem Sl. Pr. 1923, str. 116 odn. str. 48).

Petorica sodnikov pri velikem sodišču je stara tradicija. Tako je veleval čl. 55 I. nač. in čl. 43 II. nač.; tako je sklenila širša komisija (točka VIII), tako določata § 30 deln. nač. in § 31 ref. nač. Zdi se, da je smatrati to kot nekakšen aksiom. Gotovo mu ni kaj reči, ako bodo zadoščale število naših sodnikov in naše državne finance. Toda niti te, niti ono ne dopuščajo prevelikih nad. Zato mislim, da bi se najbolj že v naprej ubranili preobloženosti sodnikov ali prevelikim izdatkom s tem, da se načeloma zadovoljujemo s senatom trojice. Trojica sodnikov kot redni senat! Resda bi po stari tradiciji ustrezal trojici velikega sodišča sodnik poedinec pri okrožnem sodišču

¹⁰⁹⁾ V op. 79 žigosano »jednovanje« praznuje v § 22 prave orgije. Že v prvem odstavku ni ravno treba, da bi bil »*kof.*« član oddelka zadržan. Še hujši pa je drugi odstavek: »Ako je *koji* sudija već učestvoval u raspravi *jednog* predmeta..., ima se predsednik starati, da..., ma da je taj slučaj godišnjim rasporedom došao u drugo *koje* odeljenje.«

¹¹⁰⁾ Glede disciplinskega senata prim. zlasti op. 97.

kot pravilo. In to bi vzelo okrožnemu sodišču kolegialni njegov značaj. Vprašam pa: ali je res potrebno, da je zasedba sodišč podobna prevrnjenemu stožcu, razširjajoč se od zdolaj proti vrhu? I. stopnja: 1 odn. 3, II. stopnja: 5, III. stopnja: 7. Jeli to stopnjevanje v resnici utemeljeno? Načelo je vsekako že prelomljeno: senat sedmorice pri vrhovnem sodišču so bili že v bivši Avstriji odpravili z zakonom od 24. februarja 1907, drž. zak. 41 (§ 2) in nadomestili s petorico ali trojico, s čl. II. št. 2 razbr. nov. pa samo s petorico. Tudi mi ga nimamo več. Lahko bi storili še en korak naprej ali celo dva. Ni mi treba se ukvarjati ponovno z vprašanjem, kakšne koristi nudi večje število članov. O tem prim. moja izvajanja Sl.Pr. 1923 str. 121 ss. odn. str. 53 ss. Eno pa je menda vendar gotovo: čim višje je sodišče, tem bolj je domneva upravičena, da imamo opraviti s posebno izkušenimi in tudi sicer odlično usposobljenimi sodniki. Sklep leži na dlani, da jih je treba manj kakor na nižjih stopnjah. Pa še nekaj! V pretežni večini primerov gre pri višjih sodiščih samo za epikritično popresojanje redoma že ugotovljenega dejanskega stanu, ne več za zbiranje, prebiranje in urejanje obilega, včasih prav zamotanega, glede pravnice odločilnosti zelo različnega dejanskega gradiva. Če odštejemo razmeroma maloštevilne razveljave, ki se njih število naravno zmanjšuje, čim boljše je prvostopno delo, je naloga višjih sodišč vendarle poglavitno ta, da uporabljajo materialne ali formalne zakone na že ugotovljeni dejanski stan. Ako pomislimo, da stoji višji sodnik navadno na primerno višji stopnji teoretičnega znanja, ni uvideti, čemu bi moralo ravno takih sodnikov biti več, ko jih je vendar manj, kadar gre ne samo za pravno presojo, temveč predvsem tudi za posebno usodno ugotovitev dejanskega stanu; usodna že zaradi tega, ker je za njo praviloma določena le ena (prva) stopnja, dočim se ukvarjata s pravnim vprašanjem razen prve stopnje lahko in navadno še dve stopnji, s čimer je sodelovanje večjega števila sodnikov itak zasigurano, če že ne istočasno, pa vsaj zvrstoma. Morda se zdi paradokсно, toda če posmatramo problem raz to stališče, bi bilo pravzaprav bolj logično, da se zasedajo sodne stopnje ravno v nasprotnem redu: I. stopnja: 5, II. stopnja: 3 in III. stopnja 1. Ni pa, mislim, sploh nobenega stringentnega razloga za gra-

dacijo števila niti navzgor niti navzdol. Ne vidim nobene zapreke, da se zasedejo senati tako okrožnega, kakor tudi velikega sodišča, če treba, celo vrhovnega sodišča¹¹¹⁾ samo s tro-

¹¹¹⁾ S tem soglaša načeloma tudi Stein, Zur Justizreform, 1907, 77. Adickes, Grundlinien durchgreifender Justizreform, 1906, passim, je še mnogo radikalnejši, naslanjajoč se na angleško-škotske vzorce. V svojem predavanju, objavljenem v BlfverglRW 1908, 279, zagovarja trojico sodnikov tudi pri višjih sodiščih. Kakor izhaja iz op. 84, se zadovoljuje tudi Volkmar, l. c. v prav mnogih stvareh s trojico sodnikov, in sicer ne samo pri višjih dež. sodiščih, temveč tudi pri najvišjem sodišču. V tej zvezi se mi je spomniti tudi reformnih predlogov dr. Luja Bahotića, predloženih ministrstvu pravde že leta 1918. Po njegovem predlogu bi bil »apelacioni« in »kasacioni« sud zaseden v vseh primerih s predsednikom in dvema sodnikoma (čl. 6, 26 in 28 njegovega »Projekta reforme nekih sudskih zakona«). Razlogi so nastopni: »Iskustvo uči, da je dovoljno, da se oni (scil. senati apelacionih sudov i kasacije) sastoje od tri lica, i da ako se oni sastoje iz večeg broja lica nije time nikako osigurano neko bolje ili savesnije sudjenje. Na protiv. Što je manji broj lica koja obrazuju jedan senat, tim je lakše sastaviti više takvih senata, i prema tome savesnije podeliti rad apelacionih sudov i kasacije. Time se postizava da će pojedini senati biti sastavljeni od ljudi manje opterećenih poslom i prema tome svežijih i bolje raspoloženih, i koji će za to bolje i bistrije suditi nego da su u senatima od večeg broja sudija prenatrpani odgovarajućim većim poslom«. Zanimivo je, da naj sodijo po Bahotićevem predlogu o spornih stvareh na prvi stopnji izključno okrajna sodišča po sodnikih poedincih (čl. 2 in 5); istotako o vseh prestopkih in pregreških (čl. 25). Projekt je v tem pogledu nekoliko podoben Volkmarjevemu predlogu (prim. op. 84). Sličnost je podana tudi v tem oziru, da izločuje Bahotić eno sodišče popolnoma, čeprav obdržuje troje stopenj vsaj v civilnih stvareh. On pozna samo kotarske (sreske) in apelacione sudove ter vrhovni kasacioni sud (čl. 1). Apelacija (priziv) zoper sodbe in utok (rekurz) zoper sklepe bi šla od okrajnih sodišč na apelacijska sodišča (čl. 3), revizija in revizijski rekurz pa na vrhovno sodišče (čl. 4). Pod »apelacijskim sodiščem« pa razumeva Bahotić sedanja okrožna odn. deželna sodišča (čl. 7), ki naj dobe poleg drugostopnega civilnega sodstva še drugostopno kazensko sodstvo glede okrajnosodnih stvari (torej tudi pregreškov) (čl. 26) in vse prvostopno sodstvo glede hudodelstev (čl. 27). Glede slednjih bi odločalo na drugi stopnji vrhovno sodišče (čl. 28). Potemtakem bi se imela ukiniti sedanja apelacijska (višja deželna) sodišča. Na prvi pogled se to zdi idealna solucija našega zgoraj načetega problema. Od blizu pogledan, pa kaže ta predlog več bistvenih slabot, med njimi zlasti to, da zahteva od okrajnih sodišč izvrševanje poslov, ki glede njih ni moči pričakovati, da bi jih rešila zadovoljivo.

jico sodnikov. Tu bi se dalo štediti brez vsake škode. In kamorkoli gledamo, vsi naši sosedji štedijo, kolikor imajo bistveno iste procesualne zakone, kakršne hočemo vpeljati v vsej naši kraljevini. V Avstriji so trojico sodnikov za višja deželna sodišča vpeljali s čl. II., št. 2, 3, razbremenitvene novele od 2. decembra 1921, BGBl. 743 (razen disciplinskega senata, ki šteje še sedaj pet sodnikov po § 3 zak. od 24. febr. 1907, drž. zak. št. 41). V poprej avstrijskem delu poljske republike so že leta 1919 s čl. 6 just. org. nadomestili petorico s trojico in obdržali petorico takisto samo za disciplinski senat (Ger. Halle 1919, 193). Češkoslovaška republika pa ima po zakonu od 18. decembra 1919, Sb. z. a n. 1 iz l. 1920, vsaj za kazenske stvari samo trojico članov. Tudi naša upravna sodišča, ki jim gre gotovo sila važna in zlasti spričo sedanjega upravnopravnega kaosa zelo težavna in kočljiva naloga, posluje v oddelkih treh sodnikov (čl. 8 zak. o drž. svetu in upravnih sodiščih od 17. maja 1922, Sl. N. št. 111). Vsekako je to problem, ki zavisi od nje-gove rešitve v veliki meri delazmožnost naše justice in ki sega globoko tudi v — naš žep. Naj premišlujejo in se izjavijo o njem naši praktiki, ki stoje žal desinteresirano ob strani, kakor bi se jih sploh ne tikalo, kakor bi bilo vse eno, kakšen bo ustroj naših sodišč. Uverjen sem, da nastopijo z obilico očitkov in kritičnih opazk, ko bo prepozno. Kuj železo, dokler je razbeljeno!

Nekoliko kritike k sedanji tiskovno-pravdni praksi.

Čl. III/68, čl. VIII/67, §§ 19—21.)

Dr. Vladimir Knaifič.

Fr. v. Liszt, ki je 1878. izdal še do danes najboljše (čeprav ne v vseh poedinostih in podrobnostih dogmatično obvezno) delo o sistemu našega veljavnega tiskovnega prava, naglaša pravilno: »Baš pri uporabi specialnih zakonov prakse se prerado pozablja, da morajo tudi oni biti neprestano v skladu z občim pravnim organizmom